

Μάικλ Στάινμπεργκ: Η αυταπάτη της απόλυτης απόλαυσης

Έχει φύλο η μουσική;

Η πάλη των εκκλησιών

Σύμφωνα με το ρηξίκελευθο βιβλίο του Στάινμπεργκ, η κλασική μουσική εκφράζει την πάλη της προτεσταντικής υποκειμενικής εσωστρέφειας με την καθολική αναπαραστατική εξωστρέφεια. Η ακρόαση των Διαμαρτυρομένων αντιτίθεται στη θεατρικότητα του μετα-λουθηρανού μπαρόκ. Όμως η επιτυχημένη αντίσταση της αφαιρέσης από τον Μπάχ ως τον Μπραμς στην εικονολατρία υπονομεύεται από την εθνική στροφή του Βάγκνερ προς μια απόλυτη μουσική η οποία ενδίδει στον πειρασμό της μίμησης. Αυτή η στροφή απειλεί με μια σειρά μοιραίων συμβιβασμών τον όπερα και όλη την τέχνη τουλάχιστον ως το τέλος του Μοντερνισμού. Ουσιαστικά, θα λέγαμε, τα ίδια ζητήματα κατατρύχουν όλη τη μουσική που γράφεται μεταξύ δυο αποτυχημένων συνθετών, του Ρουσσώ και του Αντόρνο. Από τι επιζητεί να μας αφαιρουθερώσει η νεώτερη μουσική – τις βιοτικές μέριμνες και κοινωνικές μικρότητες ή τις ιδεολογικές δεσμεύσεις και πολιτιστικές συμβάσεις;

Αυτονομία

Το ζήτημα περιστρέφεται γύρω από τον ρόλο της αισθητικής εμπειρίας. Η ιδέα της κλασικής μουσικής όπως τη βιώνουμε σήμερα προέκυψε μόλις πριν από δύο αιώνες, όταν πρώτοι οι Γερμανοί θεωρητικοί του Ρομαντισμού της απέδωσαν ύψιστο και αυτοδύναμο καλλιτεχνικό κύρος. Τη βοήθησαν έτσι να αυτονομηθεί ακόμη περισσότερο από την Εκκλησία και την αυλή. Αν όμως στην εποχή μας το αισθητικό επίτευγμα και το αντίστοιχο βίωμα χάνουν ραγδαία το κύρος τους, μήπως ήρθε η ώρα να αποκηρύξει η απόλυτη μουσική την απόλυτη καθαρότητα της; Μήπως κάποιοι από το παραδοσιακά αμίλητο και ακίνητο κοινό της, όπως οι κριτικοί που αναφέρθηκαν, έχουν αρχίσει να διεκδικούν τα ερμηνευτικά τους δικαιώματα; Μήπως το λυκόφως των θεών πέφτει ήδη στη Βαλχάλα της αιθουσας συναυλιών καθώς τα φώτα της, που χαμήλωσαν τον 19ο αιώνα, αναβούν πάλι;

Ο Βασίλης Λαμπρόπουλος είναι καθηγητής Νεοελληνικών Σπουδών, κάτοχος της έδρας Καβάφη στο Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν

ΟΠΟΤΕ ΘΕΛΟΥΜΕ ΝΑ ΒΡΟΥΜΕ ΤΗΝ ΤΕΛΕΙΑ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΠΟΛΑΥΣΗ, ΟΙ ΠΟΛΛΟΙ ΑΠΟ ΕΜΑΣ ΤΗΝ ΑΝΑΖΗΤΑΜΕ ΣΤΗ ΛΕΓΟΜΕΝΗ ΚΛΑΣΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ. ΕΚΕΙ ΣΥΝΑΝΤΑΜΕ ΜΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ, Η ΟΠΟΙΑ ΥΠΕΡΒΑΙΝΕΙ ΤΟ ΙΔΙΟΤΕΛΕΣ, ΤΟ ΜΕΡΙΚΟ, ΤΟ ΥΛΙΚΟ, ΚΑΙ ΦΘΑΝΕΙ ΣΤΟ ΥΠΕΡΟΥΣΙΟ. ΜΗΠΩΣ ΟΜΩΣ ΑΥΤΗ Η ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΕΙΝΑΙ ΑΠΛΩΣ ΕΝΑ ΓΟΗΤΕΥΤΙΚΟ ΨΕΥΔΟΣ, ΜΙΑ ΠΟΛΥΤΙΜΗ ΑΥΤΑΠΑΤΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ;

Γράφει ο Βασίλης Λαμπρόπουλος

Εδώ και είκοσι χρόνια ένας αυξανόμενος αριθμός μουσικολόγων και μουσικοκριτικών υποβάλλει τη λατρεία της κλασικής μουσικής σε συστηματική φιλοσοφική και πολιτιστική κριτική. Η κριτική αυτή επιδιώκει να επισημάνει την ιδεολογική διάσταση του έργου ώστε να καταδείξει πως κάτω από την υποτιθέμενη καθαρότητα του ηχητικού σύμπαντος ενυπάρχει ο κόσμος των διαβλητών ιδεών, εθνο-φυλετικών ανταγωνισμών ή πολιτικών συμφερόντων που συναντούμε παντού στη σύγχρονη κοινωνία. Έτσι ούτη η μουσικολογική προσέγγιση διαφοροποιείται τόσο από την κρατούσα φορμαλιστική ανάλυση όσο και από την παραδοσιακή κοινωνιολογία της μουσικής.

Ας πάρουμε για παράδειγμα το μεσαίο μέρος του δημοφιλούς 4ου κοντσέρτου για πιάνο και ορχήστρα του Μπετόβεν. Το 1985 ο Όουεν Τζέιντερ υποστηρίζει πως αυτό το μέρος συνιστά το πιο προγραμματικό κομμάτι όλης της μεγάλης μουσικής επειδή αφηγείται πώς ο Ορφέας ημέρωσε τα άγρια ζώα με τη λύρα του. Τοποθετώντας το κοντσέρτο στο πλαίσιο της εποχής του, ισχυρίζεται ότι Μπετόβεν επηρεάστηκε και από πρό-

σφαιρα ανατιπώσεις των «Μεταμορφώσεων» του Οβιδίου και από τις τεχνικές δυνατότητες ενός καινούργιου φόρτε πιάνο. Το 1999, ο Τζόζεφ Κέρμαν ανακαλεί τον Ορφέα και τις Ερινύες αλλά ερμηνεύει τη σχέση τους με βάση τη διαλεκτική της κρίσης και της συμφιλίωσης διότι τον ενδιαφέρει η αμοιβαιότητα του διαλόγου γενικά στο κλασικό κοντσέρτο.

Αλληγορία

Το ίδιο έτος, ο Λίον Πλίντινγκ εστιάζεται επίσης στη διάσταση και σύγκλιση, όμως ακούει εκεί τις ανθρώπινες φωνές δυο αντιπάλων που φθάνουν συνδιάλλαξη. Η ιστορία του Ορφέα, συμπεραίνει, προσφέρει μια ενδιαφέρουσα αναλογία και όχι το πραγματικό υπόβαθρο στο έργο. Φέτος το

Έχει ταξική ταυτότητα η μουσική του Μότσαρτ; Εδώ ο Τομ Χαλς υποδύεται τον χαρισματικό Βόλφγκανγκ Αμαντέους Μότσαρτ στην ταινία του 1984 «Αμαντέους», κερδίζοντας μια υποψηφιότητα για το Όσκαρ Α' ανδρικού ρόλου

καλοκαίρι, ο Μάικλ Στάινμπεργκ προτείνει πως το κομμάτι συνιστά αλληγορία παρά αναπαράσταση, αναφορά ή αναλογία. Κι αυτό, πρώτον επειδή η μουσική δεν αφηγείται την ιστορία του Ορφέα αλλά είναι ο Ορφέας: μιλά για τον εαυτό της ως μουσική. Και δεύτερον επειδή, ενσαρκώνοντας τον Ορφέα, μιλά στο πρώτο ενικό της νεώτερης υποκειμενικότητας, δηλαδή της Διαμαρτυρομένης εσωτερικότητας. Στο κοντσέρτο του Καθολικού συνθέτη Μπετόβεν, το μπαρόκ και το μοντέρνο αναπτύσσονται έναν εχθρικό και ασυμφιλίωτο διάλογο.

Η ερμηνεία αυτή περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Στάινμπεργκ Listening to Reason: Culture, Subjectivity, and Nineteenth-Century Music (2004). Το βιβλίο ιχνολατεί τη σύγκρουση Καθολικισμού και Προτεσταντισμού από τον Ραμόνς ως τον Μάλερ. Εκτός από τη θρησκευτική, εξετάζει επάλληλες ταυτότητες

όπως η τοπική (Βόρεια ή Νότια), η εθνική (γερμανική, γαλλική, ιταλική κ.λπ.), η ταξική (ευγενείς, αστοί κ.λπ.) και εκείνη του φύλου. Η εξέταση περιλαμβάνει διάφορα μουσικά είδη, από το κοντσέρτο και τη συμφωνία ως την όπερα και το ρέκβιεμ.

Η ανάλυση

Εκείνο που εντυπωσιάζει δεν είναι μόνο η ικανότητα του συγγραφέα να προσφέρει μια διεπιστημονική ανάλυση συνδυάζοντας κλάδους όπως η ιστορία, η ψυχολογία και η φιλολογία. Το βιβλίο ανιχνεύει το μεγαλύτερο κύρος του από το γεγονός ότι προσφέρει καθαρά μουσικολογικές αναλύσεις. Ο Στάινμπεργκ συμπεραίνει από την ίδια τη σύνθεση (κι όχι μόνο το κείμενο ή την εποχή της) πως ο Μότσαρτ αντιτίθεται στους ευγενείς, ο Μέντελσον στη μίμηση, ο Ντβόρζακ στο έθνος, ο Ντεμπύσι στη φύση και ο Μπαρτók στην αυτοκρατορία.

Αρκετοί συγγραφείς απορρί-

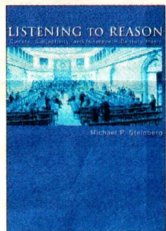
πτουν με παρόμοιο τρόπο τόσο τον θετικισμό της μορφολογικής ανάλυσης (παρόμοιας με τη σύγχρονη της αναλυτική φιλοσοφία) όσο και τον ιδεαλισμό της εξιδανικευτικής ανάλυσης που αποθεώνει τον συνθέτη. Από αυτούς στον αγγλόφωνο χώρο ξεχωρίζουν οι Susan McClary, Edward Cone, Richard Taruskin, Maynard Solomon, Elizabeth Wood, Richard Leppert και John Toews. Έχει ιδιαίτερη σημασία πως οι περισσότεροι βρίσκονται σε διάλογο με ιστορικούς, φιλόλογους και φιλοσόφους όπως οι Edward Said, Peter Gay, Malcolm Bowie, Wayne Koestenbaum και Linda Hutcheon.

Όλοι εκφράζουν έντονο ενδιαφέρον για το θέμα των ταυτοτήτων – ποιος ήταν Προτεσταντής (Σούμαν), Εβραίος (Σαίμπεργκ), Ιταλός (Βέρντι), ομοφυλόφιλος (Μπάμπερ) κ.λπ.

ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΗ, ΜΠΟΥΡΖΟΥΑ Ή ΓΚΕΪ

Επειδή η ανάλυση εστιάζεται στην ίδια τη μουσική, προχωρεί κάποιες φορές και σε άδηλες περιοχές ή υπόρρητες εκφράσεις ερευνώντας τους κώδικες μιας υποτιθέμενα προτεσταντικής (Μπετόβεν), ομοφυλόφιλης (Σούμπερτ), μπουρζουά (Μότσαρτ) ή μειονοτικής (Γιάνασεκ) μουσικής. Η προσέγγιση αυτή προκαλεί έντονες αντιδράσεις στους λάτρεις της γνήσιας ομορφιάς. Πώς μπορούμε οι νότες από μόνες τους να εκφράζουν πολιτικές, θρησκευτικές, σεξουαλικές ή εθνικές προτιμήσεις; Πώς μπορούν ιδεολογικές ταυτίσεις να παρεισφύρον στην τέλεια αρμονία της συνάτας ή της συμφωνίας, μολύνοντας την πανανθρώπινη αξία της; Και το χειρότερο απ' όλα, πώς μπορεί κανείς να διακρίνει σε ένα έργο τάσεις που δεν του έδωσε ο δημιουργός του;

Ο Φραντς Πέτερ Σούμπερτ (1797-1828) θεωρείται από τους αγνότερους και πιο εμπνευσμένους ρομαντικούς δημιουργούς, γνωστός και για τον άστατο και "μυοέμ" τρόπο ζωής του. Άραγε η μουσική του έχει φύλο;

Michael P. Steinberg
LISTENING TO REASON
CULTURE, SUBJECTIVITY, AND NINETEENTH-CENTURY MUSIC
PRINCETON UNIVERSITY PRESS, 2004. ΣΕ.Α.: 256, ΤΙΜΗ: \$ 30